

РОЛЬ ШКІЛЬНИХ МУЗЕЇВ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ У ВІДРОДЖЕННІ КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ

У статті проаналізовано роль шкільних музеїв Тернопільщини у відродженні краєзнавчого руху на сучасному етапі. Проведений аналіз свідчить, що музеї при навчальних закладах на уроках історії використовують різні форми роботи: бесіди, диспути, навчальні екскурсії, експедиції, вечори.

Ключові слова: шкільні музеї, Тернопільщина, історія, експозиції, історико-краєзнавчий музей.

В статье анализируется значение школьных музеев Тернопольщины в возрождении краеведческого движения на современном этапе. Проведенный анализ свидетельствует, что музеи при учебных заведениях на уроках истории используют разные формы работы: беседы, диспуты, учебные экскурсии, вечера.

Ключевые слова: школьные музеи, Тернопольщина, история, экспозиции, историко-краеведческий музей.

This article analyzes the role of school museums in the revival of regional movement at present stage in Ternopil region. The analysis suggests that museums as educational institutions use various forms of educational work on history lessons: interlocutions, disputes, educational excursions, expeditions, evenings.

Key words: school museums, Ternopil region, history, displays, historical museum.

Постановка проблеми. Збереження духовних цінностей, залучення молоді до вивчення історичної минувшини, її пропаганди та популяризації, викликані об'єктивною соціальною потребою. Значення історико-культурних надбань важливе як для збереження національної гідності, так і для вирішення багатьох проблем сучасності. Зібрані у музеях при навчальних закладах Тернопільської області пам'ятки матеріальної та духовної культури є частиною національної історико-культурної спадщини.

Усе сказане й обумовлює **актуальність теми**, оскільки особливістю таких шкільних музеїв є те, що вони комплектуються, створюють експозиції і використовують їх з освітньою, навчально-виховною й пізнавальною метою, а також з організацією культурного та краєзнавчого руху на місцях.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема створення і роль музеїв шкіл Тернопільщини, їх модернізація засобами краєзнавства не знайшла належного висвітлення у науковій літературі. Ніхто до сьогодні системно не займався дослідженням впливу шкільних музеїв області на формування національної самосвідомості молоді та відродження краєзнавчого руху. Історико-краєзнавчий доробок місцевих громадських музеїв окреслено у путівниках та статтях тернопільських дослідників: Я.М.Гайдукевич, В.А.Лавренюка, І.Я.Зеленої [2; 3], І.П.Герети, О.С.Черемшинського [4], Г.І.Чернихівського [12], с.В. Костюка [6]. Досвід практичної роботи музеїв при закладах освіти висвітлюється у газетах та журналах видавництва «Шкільний світ» та в інформаційному бюлетені «Український музей». Частково автор використав матеріали документації школи та рукописи.

Метою даного дослідження є розширення знань про шкільний музей як про одну з форм активізації навчально-виховного процесу, пропаганди історичної минувшини, патріотичного виховання учнів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з наказом №317 від 08.04.2011 р. про присвоєння звання «Зразковий музей» музеям при навчальних закладах 6 шкільних музеїв Тернопільщини отримали цю нагороду. Найкращими були визнані:

- музей «Історії хліба» Гуштинської загальноосвітньої школи I-III ступенів Борщівського району;
- краєзнавчий музей «Берегиня» Вілійської загальноосвітньої школи I-III ст. Шумського району;

- історико-краєзнавчий музей загальноосвітньої школи I-III ст. із поглибленим вивченням іноземних мов селища Залізці Зборівського району;
- краєзнавчо-народознавчий музей «Берегиня» Стрийської загальноосвітньої школи I-III ст. Збарзького району;
- історико-краєзнавчий музей Печірнянської загальноосвітньої школи I-III ст. Лановецького району;
- народознавчий музей-світлиця Залужанської загальноосвітньої школи I-III ст. Збарзького району [9, с.3].

Доцільно зупинитися на роботі шкільного музею смт. Залізці, який був створений 1 вересня 1989 року з метою виховання учнівської молоді на історико-культурних традиціях рідного краю [8]. Для забезпечення діяльності кімнати-музею була створена рада. Уже через рік, 1 вересня 1990 року відповідно до наказу №50 музей розпочав свою роботу [7, с.1]. Керує його роботою учитель історії А. В. Нагорна. Площа музею становить 30 м. кв., загальна кількість одиниць збереження – 257. Коли вже музей був створений, його колекція постійно поповнювалась матеріалами, віднайденими учнями, дарованими жителями смт. Залізці та навколишніх сіл. Експозиції музею присвячені історії Залозеччини різних періодів, в тому числі і самих Залізців, починаючи від кам'яного віку і до Нового часу. 13 тематичних розділів, що містять історичний опис, різьблені вітрини, де розміщені найбільш цінні експонати, розповідають про географічне положення й природу краю, перші відомості з історії містечка, трагічні сторінки та соціально-економічний розвиток у XVII–XIX ст., Першу світову війну, утворення ЗУНР, перший Ревком, польську окупацію, Велику Вітчизняну війну, відбудову містечка. Увагу відвідувачів привертають розділи, присвячені святам нашого народу, обрядам українського весілля та заручинам. Окремо подано історію школи. Велику роль в оформленні музею відіграв місцевий художник Б.С.Романишин. У музеї представлені його картини залозецького замку та народних обрядів у смт. Залізцях [7, с.1].

Різні періоди історії краю репрезентують ручне рубило, підкова австрійського коня-важковоза, старовинні предмети побуту (набір ляльок, щітка для чесання вовни, старовинний підсвічник, рушник селянки, сулія для пива), вишивки та документи. Цікавою є нумізматична колекція, яка представлена австрійськими, російськими, польськими, царськими та іншими грошовими знаками. В експозиціях показані найдавніші викопні рештки, колекція черепашок тощо. Велике зацікавлення в учнів підліткового віку викликає експозиція, де представлені елементи козаччини: козак, зображений на сторожовій вежі замку (вихідець із Залозець – Кунцевич), люльки, герби замку.

Як додаткове відділення музею у шкільній їдальні функціонує експозиція з історії хліба, де представлені його зразки. На стендах є опис цієї історії.

Таким чином, історико-краєзнавчий музей має як навчально-педагогічне призначення, так і створений для навчально-виховної роботи з історії Залозеччини. Він є творчою лабораторією з науково-педагогічної обробки зібраних матеріалів. У ньому можна розмістити цілий клас для проведення уроків з історії нашого краю, застосовувати технічні засоби навчання. В музеї працюють екскурсанти – учні старших класів. Кожен з них представляє певний розділ експозиції, а також проводять оглядові екскурсії. Крім того, рада музею готує конференції для старшокласників, урочисті заходи, літературно-музичні композиції, зустрічі з воїнами УПА, ветеранами праці та Великої Вітчизняної війни. У 2008 році на базі історико-краєзнавчого музею був проведений обласний семінар краєзнавчого характеру. Учні продемонстрували надзвичайно цікаві відомості про відомих людей краю (Я.Музику, О.Хоміцького, В.Якубовського, В.Здоровега) та виявили добрі знання з етнографії та фольклору. Отже, рада музею планує його роботу так, щоб осторонь не залишалося відзначення знаменних і пам'ятних дат – визволення Залозець від німецьких окупантів, визволення України, День Перемоги і т. д. На особливу увагу заслуговує співпраця музею зі шкільною бібліотекою, результатом якої стало проведення

різноманітних тематичних виставок. Музей відвідали гості зі шкіл Херсона, Тернополя, Львова, методисти районних відділів Тернопільщини [7, с.2]. Хоча площа музею невелика, але для школи та жителів селища його наявність має певне смислове значення. Шкільний музей став своєрідним організаційно-методичним центром шкільного краєзнавства.

Значна робота проводиться у краєзнавчому музеї «Берегиня», що знаходиться у приміщенні Вілійської загальноосвітньої школи. На базі музею ведеться історико-краєзнавча робота під гаслом «З попелу забуття». Досліджуючи факти трагедії голодомору і сталінських репресій, встановлюються забуті чи приховані факти Великої Вітчизняної війни та національно-визвольного руху в краї. Фонд музею нараховує 651 експонат, з яких 39 є оригінальними [5]. Будучи центром виховної роботи в школі, у музеї проводяться тематичні уроки, екскурсії, вечори. Серед них: «Музейна справа – скарбниця історії рідного краю», «Історія нашого краю, його місце на карті України», «Народні легенди й перекази», «Моє село найкраще на землі», «І на тім рушникові...», «Туди, де бій за волю», «Слава і гордість рідного села», «Канадська діаспора», «Ой, на Андрія...» та інші [5]. Музей підтримує тісні зв'язки з канадською діаспорою, яка матеріально допомагає музею коштами, книгами та іншими речами.

Загалом, у школах Тернопільської області утворено біля 90 музеїв, світлиць-музеїв, кімнат-музеїв, які використовують активні форми залучення учнів до вивчення, дослідження історії краю та їх участі в житті суспільства [11]. За своїм профілем музеї шкіл області охоплюють такі види, як: історичні (історії освіти), краєзнавчі, літературні, народознавчі, етнографічні, археологічні, мистецькі, природничі. Навчальні заклади обирають профіль музею «залежно від потреб навчально-виховної роботи школи, реальних можливостей і умов даної місцевості в зібранні історичних речей, предметів, оригіналів, пам'яток, першоджерел, фонд яких лежить в основі музейної експозиції» [1, с.81].

Музей історії школи в с.Великі Дедеркали, що створений у лютому 2003 року, здійснює пошуково-дослідну роботу. Зокрема, рада музею з учнів-старшокласників спільно із керівником музею планує та координує його роботу, організовує різноманітні заходи. Кожен клас є експедиційним загonom, який займається пошуком матеріалів про видатних людей, героїчну боротьбу проти фашистів у роки війни. Учні підготували матеріали про учасницю повстанського руху Н.І.Андрущенко «Повстанські дороги», основою якого стали спогади, фотографії колишньої медсестри УПА. Чільне місце серед експонатів музею займає стенд – пам'ять про колишнього випускника школи В.Р.Матевощука, який загинув на афганській землі. В експозиції містяться матеріали, що відносяться до випускників школи першого випуску. Рада музею та його активісти брали участь в експедиції «Моя земля – земля моїх батьків» [5]. В рамках цього всеукраїнського руху учнівської молоді юні дослідники вивчали історію краю, народних ремесел, пісенної спадщини, пам'яток історії, природи, що є основою відродження національної культури українського народу. Всі зібрані матеріали поповнили експозицію музею.

Багатопланову роботу проводить історико-краєзнавчий музей Матвіївської загальноосвітньої школи I-III ст., що має незвичайну назву «З бабусиної скрині та дідусевого горища». Він утворений з ініціативи вчителя історії М.В.Гачкевич в січні 2006 року. Експозиційний матеріал охоплює такі розділи: здобутки гончарства наших предків; ткацтво – одне з найдавніших ремесел; духовна скарбниця; куточок побуту української хати; книжковий архів. Привертає увагу книжковий архів, який представлений книгами польського періоду, молитовниками. Серед них є грамота для навчання дітей, правопис, арифметика, природознавство, рідна школа та інші. Внаслідок пошуково-дослідної роботи у рамках конкурсу імені Тараса Шевченка «Єднаймося, брати мої», зібрано малюнки, вірші, прозові твори, Кобзарі різних періодів видань, які відтворюють, збагачують творчість Шевченка та його перебування на Тернопільщині [5]. Проводяться виховні заходи: вечорниці «...до Катерини», «Ой, на Андрія ...», «До Святого Миколая» та інші дійства народознавчого спрямування. В музеї проводяться уроки історії з предмету «Наш

край», тематичні екскурсії: «Національно-визвольні змагання», «Ремесла нашого краю», «Старожитності села» та ін.

У свою чергу, Великозагайцівський краєзнавчий музей, що діє при школі з грудня 2005 року й утворений з ініціативи вчителя історії Н. В. Кодьман, містить 208 експонатів, з яких – 72 оригінальних. Це предмети черняхівської культури: залізні браслети, пряжки, гребінець, проколи, зацепи, намистинки, наконечники до списів і стріл та ін. Є нумізматики, яка містить монети римського періоду, а також книги старослов'янською мовою [5]. В музеї проводяться екскурсії та виставки, тематика яких є різноманітною. На виставці «Сивий відгомін століть» експонувались предмети доби давньокам'яного віку, старовинні монети й кераміка, які були знайдені в районах стародавніх поселень на околицях Загаєць. Виставка «Піснею, пензлем, віршованим словом вони прославили наш край» була присвячена уродженцям села, які присвятили себе мистецтву. На ній були представлені книги, фотографії, картини, особисті речі М.Ковальчука (колишнього вчителя школи, художника), В.Мриги (автора книги «Загаєцький Святого Іоанна Милостивого чоловічий монастир»), А. Кушніренка (керівника Буковинського ансамблю пісні й танцю, професора, композитора), Т. Ліщук (молодої поетеси, авторки віршованої збірки «Душа, як скринька»). Пройшли екскурсії на такі теми: «Загаєцький монастир – осередок освіти і духовності Волині», «Наше село крізь призму часу і віків», «Історія православного скиту». На виставці, присвяченій 61-й річниці Перемоги над фашизмом, експонувались матеріали Героя Радянського Союзу Г. Шостацького: листи з фронту, фотографії [5].

Народознавча кімната Шумбарського навчально-виховного комплексу має 25 експонатів, з яких 111 є оригінальними. На базі народознавчої кімнати створена дитяча народознавча організація «Калина», яка має свій статут, герб, гімн, прапор. Організація включає в себе три пагони: «Зернятко» (1-4 класи), «Цвіт» (5-7 класи), «Гроно» (8-9 класи), кожен з яких виконує свій напрямок роботи і завдання. Учасники організації проводять роботу за фольклорним, етнографічним та історико-краєзнавчим напрямом. Традиційним тут стало проведення вечорниць на різні свята: Андрія, Святого Миколая, Івана Купала тощо. Відзначають також новорічні й Різдвяні свята: ходять з вертепом по селу, віншують односельчан та ін. Як бачимо, народознавчі традиції поєднуються з духовністю. А це позитивно впливає на виховання підростаючого покоління. Крім того, народознавча кімната має краєзнавчий відділ, в якому зібрана велика колекція археологічних матеріалів епохи давнього кам'яного віку (різці, сокири, скребки, рубила), а також епохи міді, бронзи і заліза [5]. Очолює краєзнавчий відділ учитель історії Р.У.Кондратюк, який на основі зібраної колекції написав матеріал «Археологічні дослідження села Шумбар».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки викладеного, переконуємося, що музеї шкіл Тернопільської області відображають особливості природи, історію, економіку і культуру регіону. Як правило – це музеї широкого профілю, більшість з яких є краєзнавчими, частково і народознавчими. Вони виникають у 1990-х роках ХХ та на початку ХХІ століть з метою вивчення та виявлення пам'яток історії та культури Тернопільщини. Ініціаторами їх створення є педагогічний колектив, серед якого виділяються вчителі історії. Шкільні музеї є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу, а також однією з форм громадської активності школярів. Прилучаючись до створення музею, його діяльності, учні використовують експозиції та фондові матеріали для написання доповідей, пов'язаних із здобутими знаннями в музеї, організації бесід, диспутів, навчальних екскурсій, експедицій, вечорів. Як бачимо, це активні форми роботи, що охоплюють весь навчально-виховний процес, залучають молодь до вивчення, збереження, популяризації історичної минувшини. Вони є одним із важливих засобів патріотичного та громадянського виховання, розширення їх світогляду, відродженні краєзнавчих досліджень у краї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буланый І.Т. Громадські музеї України: історія, досвід, проблеми / І.Т.Буланый, І.Г.Явтушенко – К.:

- Мистецтво, 1989. – 199 с.
2. Гайдукевич Я. Тернопільський обласний краєзнавчий музей: нарис-путівник / Я.Гайдукевич, В.Лавренюк. – Тернопіль, 1998. – 66 с.
  3. Гайдукевич Я.М. Музеї Тернопільщини: путівник / Гайдукевич Я.М., Зелена І. Я., Лавренюк В. А. – Львів : Каменярь, 1989. – 127 с.
  4. Герета І.П. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі / І.П.Герета, О.С.Черемшинський. – Львів: Каменярь, 1991. – 95 с.
  5. Громадські музеї та кімнати народознавства у Шумському районі Тернопільської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irp.te.ua/index.php?option=com_content...
  6. Костюк С. Реалії та перспективи музейництва Тернопілля / Костюк С. // Рада. – 2004. – №5. – С.57-58.
  7. Нагорна А.В. Опис досвіду роботи музею спеціалізованої загальноосвітньої школи І–ІІІ ст. з поглибленим вивченням іноземних мов смт. Залізці / Рукопис. – 2009. – 2 с.
  8. Наказ №14 по Заложцівській середній школі від 30.08.1989 р. «Про створення кімнати-музею історико-краєзнавчого профілю» / Документи школи. – 1989. – С.1.
  9. Список музеїв при навчальних закладах, яким присвоєно звання «Зразковий музей» // Позакласний час. – 2011. – С.1-3.
  10. Тернопільський краєзнавчий музей : путівник [Зелінська С.С., Ситник О.О., Гайдукевич Я.М. та ін.; упоряд. В.А.Лавренюк]. – Львів : Каменярь, 1986. – 72 с.
  11. Тернопільська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrjuntur.org.ua/images/stories/Katalog.../Ternopilaska_oblast.doc.
  12. Черняхівський Г. Кременецький краєзнавчий музей. Путівник / Черняхівський Г. – Кременець: «Папірус», 2005. – 70, [16] с.